

СПИСОК ЦИТИРУЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бацевич Ф.С. Духовна синергетика рідної мови. Лінгвофілософські нариси. Монографія / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2009. – 192 с.
2. Володина М.Н. Комплексное междисциплинарное исследование языка массовой коммуникации в аспекте восприятия и продуцирования текста / М.Н. Володина. // Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования // Материалы 2-й Международной научной конференции. Москва, филологический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова, 14-16 февраля 2008 г. – М.: МГУ, 2008. – С. 6-10.
3. Манаенко Г.Н. Значения «мира текста» и смыслы «мира дискурса» / Г.Н. Маненко. // Язык. Текст. Дискурс. Научный альманах. – Вып. 6. – Ставрополь-Краснодар, 2008. – С. 13-18.
4. Селиванова Е.А. Мир сознания в языке / Е.А. Селиванова. Монографическое издание. – Черкассы: Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
5. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница: Нова книга, 2009. – 272 с.
6. Фролов М.Е. Телевизионный дискурс информационно-аналитических программ / М.Е. Фролов. Автореферат на ... канд. филол. наук: 10.01.10. – журналистика. – Тверь, 2004. – 18 с.
7. Яковець А.В. Телевізійна журналістика. Теорія і практика / А.В. Яковець. – Київ: ВД «Київо-Могілянська академія», 2007. – 287 с.
8. Hirschfeld U. Aussprachevielfalt im Deutschen / U. Hirschfeld. // Germanistik in der Ukraine. – Kyjiw, 2014. – С.119-131.
9. Verbitskaja T.D., Grischina T.V. Kontrastive Phonetik im Rahmen der interkulturellen Kompetenz / T.D. Verbitskaja, T.V. Grischina // Функциональная лингвистика: сборник научных работ / Крымский республиканский институт ППО. – № 5. – Симферополь, 2013. – С. 62-64.
10. Verbitskaja T.D., Kulina I.G., Nikiforenko I.V. Modalpartikeln bei der Entwicklung der deutschen diskursiven Kompetenz: методична розробка до практичного курсу німецької мови для студентів 2-го та 3-го курсів факультету романо-германської філології. – Одеса: Атлант, 2012. – 36 с.

УДК 81.162.1'36'373-112"17/19"

Губич В.В. (м. Одеса, Україна)

НАЗВИ ЧАСТИН МОВИ У ГРАМАТИКАХ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – 30 – 40 РОКИ ХХ СТ.)

Лінгвістична термінологія у ХХ ст. зазнає значного поповнення новими термінами, тому на перший план висувається зацікавлення її становлення, формування та розвитку у попередні періоди.

Мовознавча термінологія (в тому числі і граматична) польської мови була об'єктом дослідження вчених Збігнева Голомба [STJ], Вікторії Змажер [9], Анжея Корончевського [7], Юрія Лукшина [9], Романа Тимошука [2], Івони Плученник [11], Казимира Полянського [STJ] тощо. Але до цього часу спостерігаємо відсутність комплексного дослідження польської граматичної терміносистеми з урахуванням діакронної динаміки та з проекцією на її сучасний стан, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Нашу статтю присвячено розгляду процесу формування назв повнозначних та неповнозначних частин мови у граматиках польської мови (кінця ХVІІІ – 30 – 40 років ХХ ст.). Її мета полягає у з'ясуванні особливостей становлення, унормування та кодифікації спеціальних лексем на позначення повнозначних (іменник, прикметник, займенник, числівник, дієслово, прислівник) та неповнозначних (прийменник, сполучник, частка, вигук) частин мови сучасної польської мови.

Історія опису граматичної системи польської мови сягає XV ст. (трактат Якуба Паркоша (Jakub Parkoszwic „Traktat o ortografii polskiej”)) [12]. У XVI ст. проблемами польської граматики цікавилися Станіслав Заборовський, Ян Секлюця, Станіслав Мужинівський, Ян Кохановський, Ян Янушовський. Елементи граматичного опису польської мови (до появи граматик польської мови) містилися у граматиках латинської мови (наприклад, J. Henrichman „Grammaticae institutiones”, 1511) [3].

Оскільки латинська тривалий час була літературною мовою поляків (а в мові науки навіть до XVIII ст.), перші граматики польської мови були написані саме нею і за зразком латинських. Авторами таких праць були іноземці, і призначалися вони для „освічених іноземців” [7, s. 9], зокрема, перша граматика польської мови була написана французом Петром Статоріусем-Стоєнським (P. Statorius-Stojeński „Polonicae grammatices institutio...”, Drukarnia Królewska, Kraków 1568).

У XVII і першій половині XVIII ст. зростає потреба в граматиках польської мови, які писалися не тільки латиною (М. Волькмар (1594), Ф. Менінський (1649), В. Брожек (1664), К. Б. Маліцький (1699)), а й сучасними мовами (німецькою (Є. Ротер (1616), М. Добрацький (1669)), французькою (Ф. Д. ухенебілот (1699))) [7, ss. 15 – 24].

Починаючи з 70 – 80 років XVIII ст. з’являються граматики написані національною мовою, що пояснюється соціолінгвістичними чинниками (необхідністю у підручниках польською мовою; зацікавленням національними мовами, навіть романтизмом; територіальні поділи Польщі, що зумовили піднесення патріотичних поглядів тощо). Це праці В. Шиллярського (W. Szylarski „Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest Grammatyka języka polskiego ucząca...”, Lwów 1770), О. Копчинського (О. Kopczyński „Grammatyka dla szkół narodowych na klasy I – III”, Warszawa 1778–1785). Однак найвизначнішою граматичною працею стала „Граматика...” (1778 – 1785) О. Копчинського, яка справила значний вплив на пізніших граматистів, сприяла формуванню та поширенню лінгвістичних термінів, більшістю з яких послуговуємося у сучасній польській мові.

За шкільною класифікацією у сучасному польському мовознавстві традиційно виділяють десять частин мови (лексико-граматичні класи слів, кожен з яких характеризується морфологічними, синтаксичними і лексико-семантичними особливостями [УМЕ, с. 788]): 6 відмінюваних (*rzeczownik* „іменник”, *przymiotnik* „прикметник”, *zaimek* „займенник”, *liczebnik* „числівник”, *czasownik* „дієслово”, *przysłówek* „прислівник”) та 4 невідмінювані (*przyimek* „прийменник”, *spójnik* „сполучник”, *partykuła* „частка”, *wykrzyknik* „вигук”) [9, ss. 115 – 116].

„Граматика ...” О. Копчинським була написана на замовлення Комісії національної освіти, посмертне видання якої („Gramatyka języka polskiego: dzieło pozgonne”, Warszawa, 1817) є своєрідним узагальненням матеріалу, викладеного у попередніх працях) складається з трьох частин, кожна з яких поділена на розділи, охоплює 267 [19] сторінок. Відображає, як стверджує П. Копко, знайомство зі словником Кнапіуша (1621), граматиками П. Стоєнського (1568), Ф. Менінського (1649), Я. Войни (1690), В. Шиллярського (1770), філософськими працями [6, ss. 3 – 10; 7]. Хоч про граматику Шиллярського Копчинський нічого не згадує, на думку дослідника, автор був обізнаний із нею, тільки сприймав її зверхньо, вважаючи за неповну та переповнену запозиченим матеріалом [6, s. 5].

Так, В. Шиллярський у граматиці, матеріал якої викладений на 120 сторінках і яка складається з 4 частин, подає 8 частин мови (після польської назви подає латинський відповідник і дефініцію (зберігаємо авторське написання – В. Г.)): „*imie*”, „*lozen*” „іменна частина мови”; „*zaimek*”, „*pronomen*” „займенник”; „*słowo*”, „*verbum*” „дієслово”; „*uczestnictwo*”, „*participium*” „дієприкметник”; „*przysłowie*”, „*adverbium*” „прислівник”; „*łączenie*”, „*conjunctio*”, „сполучник”; „*przekładanie*”, „*praepositio*” „прійменник”; „*interiekcja*”, „*interiectio*” „вигук” [Szył., ss. 4 – 5]. Як бачимо, термінологія Шиллярського – це кальки з латинської мови.

Розглянемо лінгвістичний матеріал, представлений О. Копчинським у „Граматиці польської мови”. Вчений зберігає поділ на 8 частин мови, представлений у попередника: *imie* „іменна частина мови”; *słowo* „дієслово”, *zaimek* „займенник”, *imiesłów / imiosłów* „дієприкметник”, *przysłówek* „прислівник”, *przyimek* „прійменник”, *spójnik* „сполучник”, *wykrzyknik* „вигук” [Kopcz., ss. 37 – 38]. Серед представлених спеціальних лексем *imiesłów / imiosłów* „дієприкметник”, *przysłówek* „прислівник”, *przyimek* „прійменник”, *spójnik* „сполучник”, *wykrzyknik* „вигук” є авторськими новотворами. Лексеми *imie* „іменна частина мови” та *słowo* „дієслово” є кальками з латинської мови, а термін *zaimek* „займенник” був уведений у науковий обіг Б. К. Маліцьким (B.K. Malicki „Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska”, Kraków, 1700 [4, s. 669; 7, s. 21–22]).

Крім того, О. Копчинський у своїй праці *imiona* „іменні частини мови” поділяє на *imiona rzeczowne (rzeczowniki* „іменники”) та *imiona przymiotne (przymiotniki* „прикметники”) [Kopcz., s. 39]. Терміни *rzeczownik*, *przymiotnik* також є новотворами О. Копчинського, які засвоїлися та активно вживаються у лінгвістичній терміносистемі польської мови.

На позначення числівника у О. Копчинського використовуються двокомпонентні словосполучення *wyraz liczbowy / liczebny*, *imię rachunkowe*, також числівники від 2 до 4 названо прикметниками (*przymiotnikami*), а від 5 і більше – іменниками (*rzeczownikami*) [Kopcz., s. 69]. Напевно, це пов’язано з тим, що у праслов’янській мові числівників як частини мови не існувало: їхню роль виконували іменники та прикметники, а найдавніші назви чисел змінювалися за іменними типами основ [1, с. 21]. Не виділяє ще О. Копчинський і часток.

Грамматична термінологія запропонована О. Копчинським не відразу була прийнята у тогочасній мовознавчій науці, за словами А. Корончевського, вона проходила процес ферментації: деякі дослідники намагалися взагалі повернутися до латинських термінів або пропонували свої питомі варіанти [7, ss. 44 – 45]. Це пояснюється ще досить сильними позиціями латинської мови у суспільстві, небажанням старшого покоління вивчати питому термінологію, навіть О. Копчинський у післямові до видань своєї праці зазначає, що поряд з польськими подає деякі латинські терміни, які нібито мають полегшити запам’ятовування нових термінів [5, s. 27]. Із часом підручник О. Копчинського почав користуватися великою популярністю, оскільки отримував підтримку з боку Комісії національної освіти, і навіть витіснив інші.

На початку XIX ст. з’явилася більша грамматика польської мови Т. Шумського (T. Szumski „Dokładna nauka języka i stylu polskiego w dwóch częściach”, Poznań 1809) [7, ss. 49 – 50], яка продовжила традицію вживання питомої термінології Копчинського. Автор виокремлює десять частин мови: окремо розглядаються іменники („*rzeczowniki*”) та прикметники („*przymiotniki*”), виділя-

ються в окрему групу числівники („liczniki”), приєднані іменуються як „przedimek” [Szumski, ss. 13 – 18].

Розвиток граматичної термінології у XIX ст. характеризувався не боротьбою за неї, а створенням питомої термінології для інших її галузей, фонетики та синтаксису. Крім того, перед мовознавцями постало також завдання унормування тих термінів, які мали по два позначення, та найменування тих категорій, які в попередньому періоді ще не були відомі [7, s. 52]. Граматики зазначеного періоду, як стверджує В. Децик-Женба, були призначені для шкільного та загального вжитку, видавалися на території поділів та за межами Польщі [3]. Це праці Й. Мрозінського (1822), М. Якубовича (1823), Й. Мучковського (1825), Т. Кур-хановського (1865) тощо.

На увагу заслуговує граMATика Й. Мучковського (J. Muczkowski „Gramatyka języka polskiego...”, Poznań 1825), яка найбільш докладно описує кожен граматичний розділ [7, s. 54]. Автор виділяє 10 частин мови: відмінювані („imie”, яке поділяється на „rzeczownik” та „przymiotnik”, „imiona liczebne” (вперше у виданні 1836 р. – „liczebnik”, що є авторським новотвором і вживається у сучасній польській граматичній термінології), „zaimek”, „słowo”, „imiesłów”) та невідмінювані („przymek”, „przysłówek”, „spójnik”, „wykrzyknik”) [Mucz. 1825, s. 25; Mucz. 1836, s. 91].

У зв'язку з поширенням знання санскриту та його розширеного морфологічного аналізу граматики 50 років XIX ст. були присвячені розгляду попередніх надбань граматичної термінології, зокрема морфологічної [7, s. 57]. Варто звернути увагу на граматику Д. Лазовського (D. E. Ł. Łazowski „Początki gramatyki języka polskiego”, Lwów 1849), яка містила 9 частин мови: „rzeczownik”, „przymiotnik”, „zaimek”, „liczebnik”, „czasownik”, „przysłówek”, „przymek”, „spójnik”, „wykrzyknik” [Łaz., s. 60]. Не виділяється як окрема частина мови дієприкметник („imiesłów”), і автор вперше серед граMATистів подає термін „czasownik”, який вживався ще на початку XIX ст., про що свідчить його фіксація у шеститомному „Словнику польської мови” С. Б. Лінде [SPJ, t. 1, s. 546].

Бурхливий розвиток граматичної термінології на початку та у 50 роках XIX ст. спричинив появу кількох позначень на одне поняття, що ускладнювало процес її вивчення та розуміння. Неусталеність часто ставала причиною суперечок. Так, наприклад, розгорілася дискусія з приводу термінів „słowo” та „czasownik”, що вживалися на позначення „дієслова”: Й. Дешкевич, автор „Rozprawy o języku polskimi o jego gramatykach” (Lwów, 1843) [4, s. 672], виступав проти терміна „czasownik”, уважаючи його неповним (указує тільки на зміну за часами) та закидаючи калькування з німецької мови [7, ss. 60 – 65].

Якісно новий етап у розвитку граматичної термінології польської мови настає з 60 років XIX ст. зі застосуванням порівняльно-історичного методу [3].

Граматики А. Малєцький (A. Małecki „Gramatyka języka polskiego...”, Lwów 1863), А. А. Кринський (A. A. Kryński „Gramatyka języka polskiego”, Warszawa 1897) виокремлюють 9 частин мови [Mał.; Kr.], на позначення дієслова А. Малєцький уживає обидва терміни („słowo”, „czasownik”) [Mał., s. 63], А. А. Кринський – „słowo” [Kr., s. 186], а „числівник” в останнього – це „liczebnik”, або „liczownik” [Kr., s. 173].

Як стверджує В. Децик-Женба, повне знання про мову знаходимо у граMATиках, виданих у 1914 – 1939 роках [3]: С. Шобера (1914 – 1916, 1923, 1931), Я.

Лося (1922 – 1927), Я. Розвадовського (1923), Т. Лер-Сплавінського та Р. Кубінського (1928), Г. Гартнера (1931 – 1938), З. Клеменевича (1939) тощо. Ухвалення зрізу граматичної термінології відбувається після здобуття незалежності, а саме з виходом праці „Polska terminologia gramatyczna, Język polski” у 1923 році [7, s. 76]. Це перша в історії польського мовознавства уніфікація лінгвістичної термінології від часів О. Копчинського.

Майже всі терміни, якими послуговуємося у сучасній польській мові, знаходимо у граматиці С. Шобера. Початково видана як шкільний підручник, була двічі автором перероблена та переписана. Відновлене видання 1923 року після Другої світової війни в опрацюванні В. Дорошевського виконувало функцію академічного підручника аж до 70 років ХХ ст. [3].

ГраMATика С. Шобера (видання 1923 року) складається з 5 частин („Учення про звуки”, „Вчення про значення слів”, „Учення про будову слів”, „Учення про відмінювання слів”, „Учення про речення”), обсяг 405 сторінок. Праця містить 10 частин мови, які співпадають із сучасними термінами: „*rzeczownik*”, „*przymiotnik*”, „*zaimek*”, „*liczebnik*”, „*czasownik*”, „*przysłówek*”, „*spójnik*”, „*przymiłek*”, „*partykuła*” / „*wyrazek*” [Szob., ss. 98 – 104]. Автор вперше виділяє частку як окрему частину мови і надає їй два позначення, серед яких „*partykuła*”, калька з латинської мови, та „*wyrazek*”, питомий відповідник, який з часом вийшов із ужитку.

Сучасні граматики польської мови за шкільною класифікацією виділяють 10 частин мови. Існують й інші класифікації, наприклад: семантична (Тадеуша Мілевського), флексійна (Зигмунта Салоні), синтаксична (Романа Ласковського), за якою розрізняють 13 функціональних класів [10, ss. 115 – 124]. Серед латинських термінів на позначення частин мови „Словник мовознавчої термінології” З. Голомба фіксує тільки терміни „*nomen*” [STJ, s. 379] та „*verbum*” [STJ, s. 606].

Отже, розгляд формування та усталення назв частин мови польської мови у зазначений період часу – складний і довготривалий процес. Підвалини граматичної термінології були закладені О. Копчинським ще наприкінці ХVІІІ ст., ним запропоновані були основні назви частини мови. Оскільки прийняття та ухвалення граматичної термінології вперше відбулося тільки у 1921 році, деякі терміни на позначення частин мови зазнали процесу вибору та пошуку кращого терміна або винайдення нового на позначення понять, яких не виокремив О. Копчинський. Завершальним етапом в історії формування назв частин мови стала праця С. Шобера. Під час усталення назв частин мови відійшли на дальший план латинські терміни, було виділено в окремі частини мови числівник та частку, у зв'язку з цим занепали терміни „*słowo*”, „*licznik*”, „*liczownik*”, „*wyrazek*”.

Перспективи вбачаємо в подальшому історико-ономасіологічному вивченні граматичних категорій частин мови та граматичної термінології в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник / В. В. Лучик. – 2-е вид., випр., доповн. – К. : ВЦ „Академія”, 2013. – 344 с.
2. Тимошук Р. П. Лінгвістична термінологія у польській мові: лексикографічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Р. П. Тимошук; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. - К., 2012. - 19 с. - укр.
3. Decyk-Zięba W. Z historii gramatyk języka polskiego / W. Decyk-Zięba. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/about/history>
4. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego: W 3 t. / Z. Klemensiewicz. – Warszawa : PWN, 1985.

5. Korczyński O. Układ gramatyki dla szkół narodowych z dzieła już skończonego wyciągnięty... / O. Korczyński. – Warszawa, 1975. – 186 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polona.pl/item/77578/94/>
6. Kopko P. Krytyczny zarys gramatyki narodowej O. Korczyńskiego / P. Kopko, Kraków, 1909. – 94 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/doccontent?id=32581&from=PIONIER%20DLF>
7. Koronczewski A. Polska terminologia gramatyczna / A. Koronczewski. – Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1961. – 117 s.
8. Kresa M. Onufry Korczyński „Grammatyka dla szkół narodowych” / M. Kresa. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/162>
9. Łukszyn J. Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej / J. Łukszyn, W. Zmarzer i inni. – Warszawa, 2009.
10. Nagórko A. Zarys gramatyki polskiej / A. Nagórko. – Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. – 332 s.
11. Płóciennik I. Słownik wiedzy o języku / I. Płóciennik, D. Podlaska. – Bielsko-Biała: Wydawnictwo Park, 2004. – 326 s.
12. Seroczyński G. Jakub Parkoszowic, Traktat o ortografii polskiej, rkp. 1440 (ok.) / G. Seroczyński. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/3>
- УМЕ** – Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблик та ін.]. – К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. – 833 с.
- Korpcz.** – Korczyński O. Gramatyka języka polskiego: dzieło pozgonne / O. Korczyński. – Warszawa : Druk. Księży Pijarów, 1817. – 250 s.
- Kr.** – Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego / A. A. Kryński. – Warszawa, 1897. – II+345+IV+V s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/doccontent?id=30902&from=FBC>
- Łaz.** – Łazowski D. E. Ł. Gramatyka języka polskiego oparta na historycznym jego rozwoju. Dzieło konkursowe w skróceniu dla użytku w niższych klasach gimnazjalnych i realnych / D. E. Ł. Łazowski. – Lwów, 1861. – 392 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=11262&from=FBC>
- Mał.** – Małecki A. Gramatyka języka polskiego... / A. Małecki. – Lwów, 1863. – 298 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=11939&from=publication>
- Mucz. 1825** – Muczkowski J. Gramatyka języka polskiego... / J. Muczkowski. – Poznań, 1825. – [6], 229, [1] s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/doccontent?id=572&from=FBC>
- Mucz. 1836** – Muczkowski J. Gramatyka języka polskiego... / J. Muczkowski. – Kraków, 1836 (wyd. 2 przer. i pomnożone). – 328 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=2271&from=FBC>
- SJP** – Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde. – T. 1–6. – Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów, 1807–1814. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kpbc.umk.pl/publication/8173>
- STJ** – Gołab Z. Słownik terminologii językoznawczej / Z. Gołab, A. Heinz, K. Polański. – Państwowe Wydawn. Naukowe, 1968. – 847 s.
- Szob.** – Szober S. Gramatyka języka polskiego / S. Szober. – Lwów–Warszawa, 1923 (wyd. II zmienione i uzupełnione). – 408 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=29558&from=publication>
- Szum.** – Szumski T. Dokładna nauka języka i stylu polskiego w dwóch częściach / T. Szumski. – Poznań, 1809. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sbc.org.pl/dlibra/docmetadata?id=10187&from=pubindex&dirids=51&lp=106>
- Szyl.** – Szylarski W. Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest Grammatyka języka polskiego... / W. Szylarski. – Lwów, 1770. – 14 + 120 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polona.pl/item/12038702/11/>